

CD-ROM'ların Kütüphanedeki Teknik Hizmetlerde Kullanımı ve Getirdiği Yararlar

Kamil Çömlekçi*

CD-ROM (Compact Disc- Read Only Memory)

CD-ROM, mikrobilgisayarların çeşitli yazılımlar kullanılarak okuyabildiği üzerine veri, yazı, ses v.s. türdeki bilgilerin laser teknolojisi ile yüksek kapasitede depolandığı bir disk ortamıdır. CD-ROM adından da anlaşıldığı gibi sadece üzerindeki bilgileri okuma amaçlı olarak hazırlanmıştır. Üzerine kaydedilmiş olan bilgilerin düzeltilmesi yapılamaz. Yani sadece okuma amaçlıdır. Audio kompakt disk'in geliştirilerek üzerine dijital formda veriler yerleştirilmiş ve mikrobilgisayarlarda kullanılmak üzere hazırlanmış bir ortamdır. CD-ROM çok az ya da hiç grafik ekran içermeyen veriler için elektronik yayıncılıkta önder bir araç olarak ortaya çıkmıştır. "CD-ROM 12 cm. çapındaki bir disk üzerinde 540 megabyte veriden daha fazlasını tutabilir. Bu da 1300 tane 5.25 inch'lik floppy diskete , sayfa olarak karşılaştırıldığında da 200.000 yazıcı sayfasının aldığı bilgiye eşittir." Onun diğer bilgi kaynaklarına oranla bilgiyi bu kadar küçük bir alanda saklaması ve daha sonra çok kolay bir şekilde kullanıma sunması onu vazgeçilmeyecek kadar önemli kılmıştır. Düşünün bir kere 100.000 sayfalık bir kitabı cebinize koyup rahatlıkla taşıyabiliyorsunuz, bu gerçekten mükemmel bir gelişme. Belki de gelecekte bu tür materyallerin gelişmesi kütüphaneleri de yer sorunundan kurtaracaktır.

Sonuç olarak CD-ROM'lar referans bilgileri, kütüphane katalogları ve benzeri bütün bilgi ürünlerini başarıyla muhafaza eden ve istendiğinde, içerdiği bilgiler açısından, basılı kaynaklara oranla daha kolay ve doğru olarak aranılan bilgiye ulaşılmasını sağlayan kaynaklardır.

CD-ROM'ların Kütüphanedeki Teknik Hizmetlerde Kullanılması

Teknik hizmetlerdeki işlerin yapılmasında CD-ROM'ların getireceği yararlar nelerdir?

Sağlama Hizmeti

Bir kütüphanenin temel amacı okuyucularına hizmettir. "Koleksiyonu geliştirmenin amacı, hizmet verdiği toplumun eğitimini ve boş zamanlarını değerlendirme ihtiyacını karşılayacak materyalleri seçmek ve sağlamaktır." İşte sağlama bölümünün birinci amacı budur. O zaman sağlama bölümünün işlevlerini yerine getirirken CD-ROM'lardan ne şekilde yararlanabileceğini ve CD-ROM'ların işlere ne ölçüde kolaylıklar getireceğinin üzerinde durulacaktır.

Sağlama biriminin temelde yaptığı işler, sipariş edilecek yayınları seçme, eksik bilgilerinin tamamlanması, sipariş öncesi araştırmalarını yapma (yani piyasada olup olmadığı),

---

* Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi Otomasyon Koordinatörü

siparişi hazırlama, yayınevlerinin tespiti, sipariş listelerinin hazırlanması, fiyatlarının belirlenip muhasebe işlerinin yapılması ve siparişin takibi gibi sıralanabilir.

Bu kaynaklara ait bilgiler nerelerden bulunacaktır? Bu genellikle iki şekilde olur. Birincisinde sipariş istekleri kütüphane sağlama bölümlerine bütün bilgileri tamamlanmış olarak gelir, bunlar için pek problem yoktur. Ama ikincisinde sipariş isteklerinde belirtilen bilgiler bilgilerin o siparişin yapılabilmesi için yeterli değildir. Yani materyal hakkında verilen bilgiler eksiktir. Burada ise kütüphanecilere ya da bu işten sorumlu kişilere görev düşer. Çünkü o siparişin bilgilerinin eksiklerinin giderilmesi gerekmektedir. Bu son derece önemli bir iştir. Çünkü yapılan bir siparişin doğru gelip gelmemesi buna bağlıdır. Bu nedenle bu işlem son derece titizlikle yapılmalı ve bir an önce sonuçlandırılması gerekmektedir. Aynı zamanda bütün bilgileri tam olarak gelmiş yayınların da doğruluk kontrollerinin yapılması gerekmektedir. İşte bu nedenle kütüphaneler sipariş öncesi araştırmalarının yapılabilmesi için, türlerine ve amaçlarına göre çeşitli bibliyografik kaynaklar kullanırlar. Bu kaynakların ortak özellikleri ise yayınlanmış yayınlara ilişkin bibliyografik bilgiler vermeleridir. Bunlara örnek olarak çoğumuzun kullandığı **Books in Print, Ulrich's Periodical Directory** örnek verebiliriz. Günümüzde gelişen CD-ROM teknolojisi, bu kaynakları da alıp kütüphanecilere kullanımında kolaylıklar sağlamıştır.

Daha önce basılı formda hazırlanan kaynaklar geliştirilerek CD-ROM üzerine uyarlanmış şekilde piyasaya sunulmuştur. CD-ROM'lardaki bu kaynakların basılı formlarına göre birçok avantajları vardır. Bunların başında da daha günceldirler, içerdikleri bilgilere ulaşılması daha kolaydır ve çok yer kaplamazlar. Basılı kaynaklara göre daha ayrıntılı hizmet verirler. Yani esere ait bütün bibliyografik bilgilerin görülmesinin yanında yayınevine ilişkin bilgilerin görülmesi de mümkündür. Ayrıca bu kaynaklardan istendiğinde bilgiler basılı veya başka bir bilgisayar ortamında işlemek için export fileler halinde alınıp aktarılabilir.

1-Sipariş Öncesi İşlemlerinde CD-ROM'ların Kullanımı

Sırasıyla bu işlemlerin neler olduğunu ve bu işlemleri yaparken CD-ROM'ların ne gibi yararları olacağını görelim.

Her şeyden önce siparişin yapılabilmesi için seçilmiş kaynakların olması gerekmektedir. Bunların oluşturulması sırasında basılı kaynakların yerine CD-ROM'lar başarı ile kullanılabilir. Çeşitli konularda kütüphaneye alınacak olan yayınların seçimi direkt olarak daha önce bahsedilen Books-in-Print Plus gibi CD-ROM'lar üzerinde okuyucular tarafından yapılabilir. Okuyucular CD-ROM'lara ulaşamayacak kadar uzak iseler bunlara konularıyla ilgili listeler alınarak ulaştırılabilir. Bu listelerden seçilen kaynaklar CD-ROM'lar kullanılarak sipariş listeleri alınabilir veya manyetik ortamlara bu bilgiler aktarılarak yayınevlerine direkt olarak gönderilebilir. Eğer sipariş istekleri herhangi farklı bir yol kullanılarak oluşturulmuşsa bunlara ait bilgilerin CD-ROM'lar kullanılarak doğruluğu incelenebilir, eksik bilgi ile gelmiş olan sipariş eksikleri kısa zamanda tamamlanarak siparişe hazır hale getirilebilir. Ayrıca bu sipariş isteklerine ilişkin daha ayrıntılı olarak, piyasada olup olmadığı, yayınevlerinin durumu, kaynağın nereden sağlanabileceği gibi bilgilere de ulaşmak mümkündür. Ayrıca satıcı firmaların saptanmasında da kullanılabilir. Bütün bunların yanı sıra daha kaynakları sipariş etmeden fiyatlarını öğrenerek çeşitli maliyet analizleri yapılmasını sağlarlar ve bütçenin bu alımlara uygun olup olmadığının tespit edilmesine yardımcı olur.

2-Sipariş İşlemlerinde CD-ROM'ların Kullanımı

CD-ROM'lar genellikle büyük yayıncıların veya bilgiyi pazarlayan şirketlerin oluşturmuş olduğu kaynaklardır. Sağlama için hazırlanmış olan CD-ROM'lar, kaynaklara ilişkin bibliyografik

bilgileri bünyelerinde bulundurmalarının yanı sıra bu kaynakların sağlanması için de imkan verirler. Yani CD-ROM'lar kullanılarak hazırlanacak olan sipariş listeleri elektronik olarak yayınevlerine veya aracı firmalara gönderilebilir.

Katalog ve Sınıflama Sistemi

Katalogun tanımı Marty Blomberg ve Edward Evans tarafından yazılan **Kütüphane Teknisyenleri İçin Teknik Hizmetlere Giriş** adlı kitapta şöyle yapılmıştır: "Kataloglama, bir eser için bibliyografik kayıt hazırlama ve yer numarası verme işlemidir." Kataloglamanın amacı, kullanıcıları kendi konularıyla ilgili olan kaynaklara ulaşmalarını sağlamaktır. İşte bu amacı hızla gerçekleştirmek için de katalogcuların kaynakları kataloglama süresini asgari düzeye indirmeleri gerekmekte ama kaynakların doğru bir şekilde tanımlanmaları gerekmektedir. Günümüzde ise bu işlemler çok zordur. Çünkü kataloglama sadece kitaplar için değil bütün basılı ve gör-ışit materyalleri de kapsamaktadır. Eğer bu işlemin üretilen materyaller için her bir kütüphane tek başına yapmak zorunda olursa, bu hem maliyet açısından hem de zaman açısından çok büyük kayıplara neden olur, hatta imkansız olur. Bilgisayarlar ortaya çıkmadan önce, bu işlemlerin her kütüphanede tekrarlanmaması amacıyla, toplu kataloglar ilk olarak basılı sonra da mikroform şeklinde üretilmiştir. Ve daha sonra 1960'larda ve 1970 başlarında katalog bilgilerinin ve faaliyetlerinin kütüphaneler arasında paylaşılmaya başlanmıştır ve büyük kütüphane kooperatifleri kurulmuştur. Bibliyografik bilgileri içeren veritabanları ve bu veritabanların içerdiği bibliyografik bilgileri pazarlayan şirketler ve kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Bunların en önemlileri Birleşik Amerika'da bulunan OCLC (Online Computer Library Center, Inc.), RLIN (Research Libraries Information Network) ve WLN (Western Library Network) tur. Bunlar kâr amacı gütmeyen çevrimiçi olarak kullanılabilen bibliyografik bilgi ağıdır. Bu tür veri tabanları bünyelerinde MARC formatında, üye kütüphaneler tarafından yapılmış olan katalog kayıtlarını bulundurlar ve bu kataloglama bilgilerini üye kütüphanelere çevrimiçi olarak vermektedirler. Böylece aynı kayıt defalarca kataloglanmak yerine bir kez kataloglanarak, diğer bütün üye kütüphaneler tarafından kullanılmaktadır. Günümüzde ise gelişen bilgisayar teknolojisi ve CD-ROM teknolojisi sayesinde bu bilgiler ağ hatlarıyla veya hazırlanan CD-ROM'lar sayesinde kilometrelerce uzaktaki ülkelere ve kütüphanelere ulaştırılabilmektedir. Şimdi var olan CD-ROM'ların kataloglama işlemlerinde kullanıldığında getireceği yararlar üzerinde durulacak.

Katalogcular "bir kaynağa ilişkin bilgilerin katalog kartı üzerinde tanımlanması ve konu başlıkları ile sınıflama numarası verebilmek için gerekli bilgiyi, belli yerleri inceleyerek elde etmektedirler. Bu işlem iki bölüme ayrılır. Birincisi tanımlayıcı kataloglama için ikincisi ise konu kataloglaması için bilgi sağlar." Eğer kütüphane katalog bilgilerinin herhangi bir sistemden veya basılı bir kaynaktan elde etmiyorsa her bir kayıt için bu işlemi yapmak zorundadır. Bu da oldukça çaba ve zaman gerektiren bir işlemdir. Gelişen teknoloji sayesinde günümüzde CD-ROM'lar ve ulusal veya uluslararası ağlar bunu ortadan kaldırmıştır. Böylece uzun çaba ve zaman gerektiren temel girişlerin hazırlanması çok kısa bir zaman içinde gerçekleştirilmektedir. Buna kısaca bir örnek vermek gerekirse;

Bir kaydın manual olarak kataloglanması uzun bir zaman almaktadır. Buna karşılık bir kaydın CD-ROM kullanılarak katalogun yapılması sadece 2-5 dakika almaktadır ve herhangi bir uzmanlık gerektirmemektedir. Çünkü bu CD-ROM'lar hazırlanırken daha önce de bahsettiğimiz gibi kullanıcılara her türlü bilgiyi kullanarak aradıkları kaynaklara ulaşılabilmesi için arama stratejileri konmuştur. Böylece kullanıcı kitap adında geçen herhangi bir kelimedenden tutun da ISBN'e kadar bütün bilgileri kullanarak arama yapabilirler. Ancak aranan her kayıt bulunamayabilir. Bu CD-ROM'ların alınması düşünüldüğünde, kütüphanenin derlediği materyaller göz önünde tutularak, fazla orjinal olarak kataloglama işlemi yerel olarak yapılmak zorunda CD-ROM'lara rağmen kalacak ise, bu ürün pek fazla yararlı olamayacaktır.

- Kısacası katalog amaçlı kullanılan CD-ROM'lar, katalogcuya;
- 1- Daha kısa sürede daha fazla kayıda ilişkin temel girişlerin hazırlanmasını,
  - 2- Hazırlanan bu temel girişlere ait ek girişlerin anında oluşturulmasını,
  - 3- Standart ve doğru şekilde sınıflama imkanı sağlanmasını,
  - 4- Kütüphanenin amacına göre istenilen kayıt üzerinde yapılacak değişikliklere imkan vermesini ve bu nedenle benzer kaynaklar için daha kısa sürede yeni katalog bilgileri üretme imkanını,
  - 5- Bulunan bu kayıtların istenirse katalog kartı bastırılması (yazdırılması)
  - 6- Otomasyona geçmiş kütüphaneler için veri girişi olmadan direkt olarak CD-ROM'da olan MARC bilgilerinin kütüphane sistemine aktarılmasını sağlamak,
  - 7- Hatta istendiğinde çeşitli otorite filelerinin üretimini, yani bakınız, ayrıca bakınız, ilgili konu, daha geniş anlamlı konu gibi göndermeler kullanarak gerçekte kullanılan konuya ve yazarlara ilişkin bilgilere ulaşılmasını ve onlara ait ayrıntılı bilgilerin oluşturulmasının sağlanmasını, (Buna örnek olarak Library of Congress'in üretmiş olduğu LCNAMES ve LCSUBJECTS'i örnek verebiliriz.)
  - 8- Bütün bu işleri çabucak yaptığından katalogculara daha fazla orjinal kataloglama yapmalarına zaman verilmesini sağlarlar.

Sürelî Yayınlar

Sürelî yayınlar, çoğunlukla bir kütüphane koleksiyonunun önemli bir kısmını oluştururlar. Ayrıca içerdikleri güncel bilgiler açısından okuyucular için vazgeçilmez kaynaklardır. Kısaca tanımlayacak olursak sürelî yayın düzenli veya düzensiz aralıklarla ve birbirini izleyen bölümler şeklinde yayınlanan yayınlardır. Sürelî yayınların denetimi, miktarı ve karmaşıklığından ötürü oldukça zordur. Sürelî yayınların kataloglanmasında da CD-ROM'lar kullanılabilir. CD-ROM'lar bir çok kolaylıklar sağlamaktadırlar. Bunlar bir sürelî yayının seçiminden alın da sipariş edilip kütüphaneye gelmesine ve geldikten sonra da kataloglanıp rafa çıkmasına kadar her alanda yardımcı olurlar. Bu alanda hazırlanmış olan CD-ROM'ların yararları sıralanacak olursa;

- 1- Sürelî yayının alınıp alınmamasına karar verilmesinde. (Alınacak olan sürelî yayının önem derecesini CD-ROM'lardan çok kolay bir şekilde öğrenilebilir. Burada sürelî yayının hangi bibliyografik kaynaklarda indekslendiği görülebilir. Bu da seçim için kolaylık sağlayarak ve konusunda en iyi sürelî yayınların seçilmesini sağlayarak harcanan paranın boşa gitmemesini sağlar.)
- 2- Seçilmiş olan bir sürelî yayına ilişkin bilgilerin bulunmasında. (Bu tür CD-ROM'lar bünyesinde bulunan sürelî yayınlara ilişkin bütün bibliyografik bilgilerin yanı sıra, piyasa da olup olmadığı, hangi aralıklarla yayınlandığı, yayıncısına ilişkin adresleri bulduklarılarından sipariş işlemlerini kolaylaştırırlar.)
- 3- Fiyatlarının önceden tespit edilerek bütçelerin hazırlanmasında.
- 4- Sürelî yayınlar sipariş edilip geldikten sonra bunlara ilişkin katalog kayıtlarının hazırlanmasında yardımcı olurlar. Belirli bir sisteme göre hazırlanmış otomasyon sistemleriyle bilgi alış verişine uygun olduklarından, bunlar da kayıtlı olan bilgileri hem basılı olarak hem de bilgisayar ortamında kullanılabilecek kütük halinde almak mümkündür.

Bilkent'teki Çalışmalar

Anlattığımız işlemlere Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki CD-ROM kullanımını örnek verelim. Çünkü kurulduğundan bu güne kadar gerek kataloglamada olsun gerek sürelî yayınlarda gerekse sağlamada olsun CD-ROM'lardan yoğun bir şekilde yararlanılmıştır.

İlk otomasyon çalışmalarına başlandığında koleksiyonda bulunan kaynakların kayıtlarının bir an önce bilgisayar ortamına geçirilmesi gerekiyordu. Otomasyon programı yapılanaya kadar bu kayıtların bilgisayar ortamına geçirilmesi için ne gibi işlemler yapılacağı araştırılmaya başlandı. Bu konuyla ilgili kaynaklar incelenmiştir. Yani materyallerin bir an önce kataloglanması ve bilgi girişi yapılmadan bilgilerin MARC formatında bilgisayar ortamına aktarılmasını sağlayabilecek kaynaklar aranmıştır. Çevrimiçi olarak bibliyografik bilgi dağıtan şirketlerin ABD’de bulunmaları ve bize çok uzak olmaları ve zamanın telekomünikasyon imkanlarının kısıtlı olduğundan (ki bu yalnız 4 yıl önce idi) ve ayrıca çok pahalıya mal olacağı düşünülerek, çevrimdışı bir kaynak aranmıştır. 1988 yılında CD-ROM’lar üzerinde bibliyografik kayıt pazarlayan sadece Amerikan firması olan Library Corporation vardı. Bu firmanın ürünü ise **Bibliofile** idi. **Bibliofile** abone yoluyla dağıtılan ve periyodik olarak güncelleştirilen kompakt diskler üzerinde MARC formatında saklanmış yaklaşık üç milyon kayıt kapasitesine sahip bir kaynaktır. Bu kaynağa abone olduktan sonra kütüphanemizde bulunan kaynakların kayıtları **Bibliofile**’dan aranarak disketler üzerine aktarılmıştır. Böylece henüz daha program tamamlanmadan koleksiyonda bulunan kitapların bibliyografik bilgileri, bilgisayar ortamına aktarılmış oldu. Program hazırlandıktan sonra da disketler üzerinde bulunan MARC bilgileri sistemin aktarım programları kullanılarak katalog programına aktarılmıştır. Bilkent Kütüphanesinde bulunan kitapların yaklaşık % 85’i bu yolla kataloglanmıştır. Bilkent’te ayrıca süreli yayınların siparişinde ve onların kataloglanmasında bu konuda üretilmiş olan **Ulrich’s Plus** kullanılmıştır. Türkçeler hariç kataloglanan süreli yayınların Tüm bilgilerinin tamamı **Ulrich’s** kullanılarak, yani bilgi girişi yapılmadan direkt olarak yapılmıştır. İlk olarak kullanılan **Bibliofile** kompakt diskler, yalnız kitap ve bazı süreli yayınları içermektedir. Daha sonra, kitap ve kitap dışı materyalleri içeren çeşitli ürünleri peşpeşe piyasaya çıkmıştır. OCLC ve Library of Congress, Amerika’da kataloglanan her tür materyalin MARC kayıtlarını, çeşitli diskler üzerinde piyasaya sürmüştür. Örneğin müzik ile ilgili diskler, o konudaki kitaplar, plaklar, kasetler ve kompakt disklerin MARC kayıtlarını sunmaktadır. İsteyen kütüphane, ilgilendiği disklere abone olabilmektedir. Bunun yanı sıra sağlama bölümünün işlemesi kolaylık sağlaması için **Books in Print Plus** ve **Whitaker’s Bookbank**’e abone olunmuş ve sağlama sisteminde de bu kaynaklardan yoğun şekilde yararlanılmıştır. Yanı sıra, diğer dillerde basılan kitaplar için benzer CD-ROM’lar üretilmeye başlanmıştır. Kullandığımız bu iki kaynak, ABD ve İngiltere’de basılmış ve piyasada mevcut olan kitapları sunmaktadır. Bunların kütüphanede bulunan müzikle ilgili materyallerin kataloglanması ve kullanıcıya sunulması için de OCLC’nin müzikle ilgili materyalleri kapsayan CAT CD450 adını taşıyan CD-ROM’u deneme için alınmış ve bu materyallerin de bilgi girişi yapılmadan direkt olarak aktarım yoluyla kataloglanmalarına başlanmıştır. Görüldüğü gibi, Bilkent Kütüphanesinde birçok değişik firmanın ürettiği, birbirine benzeyen kaynakları içeren kompakt disklerden faydalanmaktadır. Bu imkanı veren araç, MARC bilgi saklama formatıdır. Bilgisayar Merkezi tarafından yapılan otomasyon programlarımız bu uluslararası standart formata dayanmaktadır ve MARC formatı sayesinde, bilgi girişleri asgari seviyede tutulmuştur. Kütüphanemiz böylece zamandan tasarruf etmektedir ve hata payı da azalmış olmaktadır.

Sonuç

CD-ROM’ların kullanımı günümüzde son derece yaygınlaşmış ve önem kazanmıştır. Bunun sebebi de çok kolay kullanılabilir olmaları, aranan bilgiye hemen ulaşılabilmesini sağlamaları ve doğru bilgiler içermelerinden gelmektedir. Eskinin basılı bibliyografik kaynaklarına nazaran çok az yer kaplamaları günümüzün veri tabanlarına nazaran çok daha erişilebilir olmaları onların git gide önemini daha da artırılmaktadır. Bu nedenle büyük veri tabanları pazarlayan kuruluşlar artık bünyelerinde bulunan bilgileri CD-ROM’lar üzerine yükleyerek ve bunları belirli aralıklarla güncelleştirerek kullanıcıların hizmetine sunmaya başlamışlardır.

CD-ROM'lar kütüphanelerde okuyucu hizmetlerinden teknik hizmetlere kadar bütün alanlarda yoğun olarak kullanılan ve her alanda kütüphanecilerin ve kullanıcıların sorularına cevap veren kaynaklar haline gelmiştir.